

לא כל מעלית שמתוכננת לפעול על פי שעון, הינה בהכרח מעלית שמותר ליסוע בה בשבת, וכמובן כל סוג מעלית יש לדון לגביה בנפרד, והטכנולוגיות משתנות וכו'. אמנם שינם דברים מסותפים בכל המעליות – משקל האדם שמשפיע על הפעילות. ולקמן בעז"ה נדון האם "משקל" נחשב מעשה ?

ש"ת מחזה אליהו חלק ג סימן מט

נשאלתי האם מותר לשבת על כסא העומד בגינה כאשר ברור ופ"ר הוא שרגלי הכסא יכבשו את פני הקרקע שתחתיהם וע"י כובד גופו יתהוו גומות במקומם. וכאן באנגליה שגם בימות הקיץ לא עוברים כמה ימים בלי גשם זו שאלה כמעט תמידית. ונראה שיש להסתפק בזה מצד ארבעה דברים. חדא, מצד חורש או בונה במה שעושה גומות בקרקע עולם (חורש הוא בשדה או גינה, ובונה הוא בקרקע המיועדת לתשמיש בני אדם ע"י שבת עג). שנית, מצד קוצר דהוי פ"ר שיתקלקלו ויתמסמסו עלים מהדשא ע"י דחיקת רגלי הכסא עליהם עד שיורדים לתוך הגומות. שלישית, יש להסתפק בפעולה שעושה אדם ע"י ישיבה על כסא וע"י כובד גופו, האם נחשבת כנעשית בידים ע"י האדם היושב על הכסא או דילמא אינה אלא גרמא...

גמ' בבא קמא י'

מתקיף לה

רב פפא והא איכא הא דתניא ה' שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחד וישב עליו ושברו האחרון חייב ואמר רב פפא כגון פפא בר אבא היכי דמי אילימא דבלאו איהו לא איתבר פשיטא אלא דבלאו איהו נמי איתבר מאי קעביד סוף סוף מתניתא היכא מתרצא לא צריכא דבלאו איהו הוי מיתבר בתרי שע"י והשתא איתבר בחדא שעה דאמר ליה אי לאו את הוי יתבינן טפי פורתא וקיימין [א] ולימא להו אי לאו אתון בדידי לא הוה מיתבר לא צריכא דבהרי דסמ"ך בהו תבר [ב] פשיטא מהו דתימא כחו לאו כגופו דמי קמ"ל דכחו כגופו דמי דכל היכא דגופו תבר כחו נמי תבר תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף י עמוד ב

שאלות לעיון לתחילת הסוגיא (עד "היכי דמי"):

- א. האם הספסל של היושבים או של אדם שלישי ?
- ב. האם היושבים ישבו ברשות ?
- ג. האם האחרון קיבל רשות לשבת ?
- ד. האם יש טענה כלפי הראשונים – היה לכם לקום ?
- ה. האם הספסל נשבר ממשקלם המשותף או רק ממשקלו של פפא בר אבא ?

שאלת הגמ' "היכי דמי": מה "פשיטא" ? מי גורם הנזק ?

דברי הגמ' "דבלאו איהו":

- א. מה פשר טענתם שהיו קמים לפני סוף ' השעות ? האם באמת אין עליהם חובה לקום עתה קודם לכן ? וגם ביניהם האם יש "סדר" ? האם גם עם הראשון ביניהם היה נשבר ?
- ב. מה פשר טענו "ולימא להו..." תירוץ הגמ' "לא צריכא" – מה בדיוק אירע ? ממהלך הגמ' – האם ומה נוכל להזיק לגבי נזק שנעשה ממשקלו של אדם ?

דש"י בסוגייתנו:

כגון פפא בר אבא - שהיה בעל בשר.

ואם האמין לא היה 'ב'א' אלא 'א'א' אלא 'א'א' אלא 'א'א' ?

פשיטא - דלא דמי לבור (=שהראשון חפר ט' טפחים ואחר חפר עוד טפח – ועתה זה 'שיעור מיתה') שהראשון גרם נזקין והרג חציו או רובו אלא משום הכי הוא דמפטור דאמר ליה אי לאו אתה הוה מתזיק ולא הוה מיית אבל אלו לא שברו כלום כל זמן שלא בא זה. ומיזד אין טענה אלוהים על כך שלא קמו כשבא האמיון ?

מתניתא - דספסל. היכא מיתרצא.... - דבלאו איהו הוה מיתבר בתרי שעי - ולהכי אצטרך למיתנייה לאשמועינן דאפי' הכי חייב... ולימא להו אי לאו אתון בדידי - לחוד לא הוה מיתבר ואתם כשישבתי היה לכם לעמוד ומדלא עמדתם אתם כמוני שברתם... לא צריכא דבהדי דסמך עליהו - לעולם דבלאו איהו לא הוה מיתבר כלל, ודקאמרת פשיטא לא צריכא דלא ישב עליו אלא עמד על רגליו ונסמך עליהם ואתא לאשמועינן דכחו כגופו דמי.

סמך בהו - נסמך עליהם ולא יכלו לעמוד לישנא אחרינא דזגא מזגא גרסינן כדאמרינן בעלמא חזי למיזגא עליה (שבת דף מח). על פי טענה "ולא" ו"א"ל" ו"א"ל" - האם חשקו לחייב בנזקין ? מה חשקו הטענה שלו שהיה להם אצטיו ? האם יושבים כולם כשהם ? האם הראשונים כשהם ? האם האמיון כשהם ?

מעשה וגרמא בהלכה חלק ז' פרק ב' עמ' 212
מסקנת הדברים מפירוש רש"י בכל דרך שנבאר, אחד ישב על ספסל ולא היה חשש לשבירת הספסל וממילא לא עשה כל מעשה היזק בישיבה זו ואח"כ ישב אחר על הספסל וע"י זה עומד הספסל להשבר, אם היתה לראשון אפשרות לקום ולמנוע את השבירה ולא קם וכתוצאה מכך נשבר הספסל שניהם חייבים אע"פ שהאחרון עשה היזק על ידי הישיבה שלו בעוד הראשון לא עשה מאומה ע"י ישיבתו אלא היות והמשיך לשבת חייב כעושה מעשה היזק.

תוספות מסכת בבא קמא דף י' עמוד א ד"ה כגון פפא
כגון פפא בר אבא - מפרש רשב"ם דנקט פפא בר אבא לפי שלסתם בני אדם הוא שאלו לכל הבא מאיליו לישיב עליה כי סתם ספסל עשוי לכך והוי כמתה מחמת מלאכה אבל פפא בר אבא שהוא משונה וכבד משאר בני אדם סתמא אין שאלו לו. ולפי' צ"ל כגון פפא בר אבא אכולהו קאי מדקאמר בסמוך דא"ל אי לאו את הוה יתבינן פורתא וקיימין משמע דאם היה נשבר היו חייבין. ומיהו לפי המסקנא דמשני דבהדי דקסמך עליהו אין צריך לפרש דחייב אלא אחרון בלבד ומתוך כך פטר ארבעה בני אדם שישבו על ספסל אחד של אלמנה ושרוהו, והר"ר עזריאל חייב לשלם.

מה א' קו ?

ור"ת מפרש דנקט פפא בר אבא משום דקאמר במסקנא דכחו כגופו דמי ודוקא פפא בר אבא שהוא אדם כבד ומתוך כבדו מונען לעמוד אבל שאר בני אדם שאין כבידין כל כך ואין סמיכתן מעכב מלעמוד אינהו נמי פשעו שלא עמדו וכולו חייבין ולפי זה צריך לומר דרב פפא עצמו בא לתרץ מה שהקשה ותו ליכא.

בית הבחירה למאירי מסכת בבא קמא דף י'
חמשה בני אדם שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחר וישב עליו ונשתבר אם הדבר ניכר לבית דין שאף בלא ישיבתו של זה היה נשבר פטור זה לגמרי והאחרים חייבים ואם נכר להם שלא היה נשבר אלא מצד ישיבתו של זה הוא חייב והאחרים פטורים נכר להם שבישיבתו של זה נשבר לשעתו ולולא ישיבתו לא היה נשבר עד שעה או שתים כלם חייבים...

חכמי הצרפתים הורו שסתם ספסל עשוי הוא לכך ולעולם פטור ושאלו הוא לישיבה לכל והרי מחמת מלאכתו נשבר אלא אם כן בבעל בשר מרובה שמן הסתם אינו שאלו אצלו והוציאו דין זה ממה שאמרו בגמרא בכאן כגון פפא בר אבא וכו' ומ"מ לדעתנו לא נאמר כן אלא דרך צחות ומלי דבדיחותא:

האם החיוב הוא על פעולת הישיבה או על המציאות של המשקל על הספסל ? מה דינו של אדם שהושיבו אותו בעל כורחו על הספסל, אבל היתה לו אפשרות לקום ?

תלמיד ר"ת, בבא קמא דף י:

...וליאמא ליה אי לאו אתון בגין דידי לא הוה מיתבר כלל. פירוש כיון דבגין דידי לא הוה מיתבר אי לאו שאתם עמי, אי"כ גם אתם כמו כן עשיתם פשיעה שהיה לכם לעמוד כשבאתי לישב. ונראה דלפי זו הסברא דקאמר השתא, דמחייב בהו להנך אף על גב דבדידהו לא הוה מיתבר עדיין בתרי שעי, מ"מ כיון שלא עמדו כשבא זה לישב פשעו (שניהם) וחייבין כולן. ה"ה היכא דבדידהו לא הוה מיתבר כלל אי לאו האחרון, אפילו הכי כולן חייבין, מ"מ היה להם לעמוד כשבא זה לישב עמהם. והא דקאמר מעיקרא איליאמא דבלאו איהו לא הוה מיתבר פשיטא, דמשמע דפשיטא דאחרון חייב, היינו משום דאכתי לא אסיק תלמודא אליביה שהיו פושעים בכך שהיה להם לעמוד ולא עמדו, ולבסוף דקאמר הוה יתבינן דמשמע שהם פושעים בכך שלא עמדו בשעה שיש להם לחוש שישבר קמסיק אדעתיה שהיה להם לעמוד בשעה שרוצה זה לישב עמהם כיון שיודעים שישבר תחת כולם. והיינו דקפריך ולימא להו אי לאו אתון וכו' כדפרישית. מפי רבי.

אבל לכאורה לפי הסוגיא הוה משמע דדוקא מצי למימר להו הכי היכא דהוה מיתבר בתרי שעי כיון דסוף סוף היה להם לעמוד, אבל היכא דלא הוה מיתבר תחתיהן לא שהרי לא היו צריכין לעמוד לעולם. אבל הסברא אינה מיושבת, דמה לי הא, דהכי נמי הכא בההיא שעתא מיהת דאיתבר לא הוה מיתבר תחתיהן ולא היו צריכין לעמוד אם לא בשביל זה. מפי רבי: ולעיל גבי חפר בור תשעה ובא אחר והשלימו לעשרה לא מצי למימר ליה בתרא לקמא אי לאו את בגין דידי לא הוה מיתבר כלל. דהתם לאו בגין דידי הוה, דכבר נסתלק הראשון לאחר שחפר תשעה, וכשבא זה האחרון והשלים בעצמו וגמר שיעור מיתה לא היה ביד ראשון להועיל כבר. אבל בכאן שכולן יושבין כאחת והיה בידם לעמוד, שלא היה נשבר, ולא עמדו, כולן ודאי פשעו. תוספות:

חדושי הרשב"א מסכת בבא קמא דף י עמוד ב

ואמר רב פפא כגון פפא בר אבא, כלומר שהיה עבה ביותר, פירש רשב"א ז"ל דמש"ה נקט פפא בר אבא לפי שהספסלין מושאלין הן מן הסתם ליישיבה לסתם בני אדם אבל לא לעבים ביותר כמו פפא בר אבא ולפיכך אם ישבו עליו שאר בני אדם ושברוהו פטורין כמתה מחמת מלאכה, וכן מעשה בא לידו ופטרם, אבל אם ישב עליו פפא בר אבא ודכותיה חייב. ולפי דברי הרב ז"ל הא דאמרין דאמרי ליה אי לאו את הוה יתבי' פורתא וקיימי' למה להו למימר הכי דמשמע שאלו נשבר מחמת ישיבתם היו חייבים והא אינהו ברשות הוו יתבי ביה ולית להו למיקם מיניה ואם נשבר פטורין, ולפיכך נצטרך לומר לפי פירושו של הרב ז"ל דכלהו אינך נמי כפפא בר אבא. אבל ר"ת אחיו ז"ל פירש דכולן ישבו בו שלא ברשות דאינו מושאל מן הסתם אפילו לשאר אנשים ולא נקט פפא בר אבא אלא לאשמועינן דטעמא דברייתא משום דכחו כגופו כדמפרשין בתרוצא דברייתא, ולפי פירוש זה נצטרך לומר דרב פפא דנקט פפא בר אבא איהו הוא דקא מקשה ומתרץ לה.

רא"ש מסכת בבא קמא פרק א סימן י

י [דף י ע"ב] ואמר רב פפא כגון פפא בר אבא פירש רשב"א ז"ל דדוקא אדם עב ושמן וכבד כגון פפא בר אבא חייב אם נשבר הספסל תחתיו אבל שאר כל אדם פטורים דסתם ספסל עשוי לכך לשבת עליו כל הנכנס לחצר ואין אדם מקפיד על כך והוה ליה כשואל [שפטור] כשמתה הבהמה מחמת מלאכה וכן עשה מעשה ונחלק עליו ה"ר עזריאל והחולק צריך לפרש כמו שפירש ר"ת דנקט כגון פפא בר אבא משום מסקנא דמילתא דסמך בהו דוקא פפא בר אבא שהיה אדם חזק והיה יכול לעכב את כולם ורב פפא שהקשה והא איכא הא דתניא תירץ קושייתו כגון פפא בר אבא דהיינו מסקנת התירוצ' וסוגיית גמרא הולכת ומפרשת לבאר התירוצ'. ואין משמעות הסוגיא סובלת פירוש זה ועוד מאי אצטרך ליה למימר כגון פפא בר אבא שהיה יכול לסמוך כולן ממילא ידענא אם היו יכולים לעמוד ולא עמדו פשעו כולם הלכך נראה כפרשב"א:

רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ו הלכה טו

וכן חמשה שישבו על הכסא ולא נשבר ובא האחרון וישב עליו ונשבר אף על פי שהיה ראוי להשבר בהן קודם שישב הואיל וקירב את שבירתו האחרון חייב, שהרי אומרים לו אילו לא נסמכת עלינו היינו עומדים קודם שישבר, ואם ישבו כאחת ונשבר כולן חייבין, וכן כל כיוצא בזה.

אם לא היה ראוי להישבר קודם האם חייבים ? מה פירוש "נסמכת עלינו" ?

לחם משנה הלכות חובל ומזיק פרק ו הלכה טו

[טו] וכן ה' שישבו על הכסא וכו' אף על פי שהיה ראוי וכו'. יש לדקדק בדברי רבינו ז"ל למה לא כתב שיהיה אדם שמן כפפא בר אבא וכמ"ש בפ"ק ואמר רב פפא כגון פפא בר אבא. וי"ל דרבינו ז"ל מפרש כפירוש ר"ח ז"ל דנקט פפא בר אבא משום דקאמר במסקנא דכחו כגופו דמי ודוקא פפא בר אבא שהיה אדם כבד ומתוך כבדו מנען לעמוד וכו' נראה לפי זה דאין הדבר תלוי שיהא אדם שמן אלא כיון שהוא סומך בכח שמנעם מלעמוד די בכך.

...דפירוש רש"י ז"ל כשתירצו בגמרא 'לא צריכא דבהדי דקסמין בהו תבר' פירוש רש"י ז"ל לעולם דבלאו איהו לא הוה מתבר כלל כלומר דאי בלא איהו הוה מתבר פטור משום דמאי קא עביד. אבל רבינו ז"ל אינו מפרש כן שכתב 'אף על פי שהיה ראוי להשבר קודם שישב זה' - משמע דמפרש דכשתירצו 'לא צריכא' עדיין בתירוץ ראשון עומד דבלאו איהו הוה מתבר בתרתי שעי והשתא מתבר בחדא ולתרוצי קושיא דלימא להו אי לאו אתון לדידי כו' אוקמיה דבהדי דקא סמין תביר. ומשום דהשתא הוא קשה לאידך גיסא דפשיטא כיון דתבר בסמיכתו דחייב לזה תירץ דס"ד דכחו לאו כגופו דמי קמ"ל. אבל רש"י ז"ל משום דראה דאמרו בגמרא מהו דתימא כחו לאו כגופו דמי וכו' משמע דשני השתא דאיירי דבלאו איהו לא מתבר כלל, ולכך איצטריך לחידושא דמהו דתימא משום דהקשו מעיקרא פשיטא אבל אי בלאו איהו מתבר לא צריך הך חידושא דחידושא הוא דכיון דבלאו הכי הוה מתבר הוה אמינא דפטור קמ"ל ודעת הרא"ש ז"ל כדעת רבינו ז"ל:

באור הגר"א חושן משפט סימן שפא ס"ק א

אלא נראה שהרמב"ם ל"ג ולימא להו כו' עד מתבר אלא ה"ג טפי פורתא וקיימין פשיטא ל"צ דבהדי דסמין בה תבר מ"ד כחו כו' וז"ש ואם ישבו כאחד כו' דוקא ככה"ג אבל זא"ז לעולם האחרון חייב אם לא דבלאו איהו נמי מיתבר ואז פטור לגמרי זה

שו"ת מנחת אלעזר חלק ג סימן מט

ואתחיל במה שנסתפקתי סמוך לסוף ההקדמה, האם נד"ד גרמא הוא או דנחשב כעושה בידים ונלענ"ד דאין מקום להסתפק בזה כלל דנד"ד כמעשה בידים הוא. דע' ב"ק (י ב) דאפילו לגבי נזיקין חשבינן מה שנעשה בכובד גופו של אדם כמאן דעושה בידים דתניא "ה' שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחד וישב עליו ושברו האחרון חייב" ומפרשת הגמ' דמיירי "דבלאו איהו הוי מיתבר בתרי שעי (אילמלא ישב עליו היה נשבר אחר שתי שעות) והשתא איתבר בחדא שעה, דאמרי ליה (הני שכבר ישבו עליו) אי לאו את הוי יתבינן טפי פורתא וקיימין (קודם שהיה נשבר) וכו' מהו דתימא כחו לאו כגופו דמי קמ"ל דכחו כגופו דמי וכו'". ומבואר בהדיא שכובדו של האחרון שגרם שנשבר הספסל אחר שעה אחת הוא סיבה מספקת לחייבו לשלם. ומבואר דדבר שנעשה ע"י כובדו של אדם אינו נחשב כנעשה בגרמא אלא כנעשה בידים. וע"ש ב"ק (ס א) ריש ע"א דמבואר דגם מה שאינו אלא גרמא בנוגע לנזיקין נחשב לפעמים כנעשה בידים בנוגע למלאכת שבת, והיינו היכן שמתכוון לכך ונלמד מקרא דמלאכת מחשבת, וכשלא מתכוון הוי שבת ונזיקין עכ"פ שווין. וא"כ כשם דמלאכה הנעשית בכובד גופו של אדם נחשבת כנעשית בידים בנוגע לנזיקין, כ"כ נחשבת כמעשה ידיו בנוגע למלאכת שבת.

ולפי"ז טרם שנתחיל לחקור בפרטות בנוגע לשתי השאלות העקריות, דהיינו האם יש במעשיו איסור קוצר או איסור חורש ובונה, עלינו לקחת בחשבון דמה שעושה האדם ע"י ישיבתו בספסל, מעשה בידים הוא, ואין לדון בנוגע לנד"ד מצד גרמא במלאכת שבת. איברא דפשוט הוא דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה, אבל לדינא קיי"ל כתוס' כתובות (ו א) ודלא כהערות ואסור מדרבנן ע' או"ח סי' ש"כ סעי' י"ח בהג"ה.